




İstiğrak, Şamsāra ve Tövbe: Türlü Meselelere İlişkin Eski Uyğurca Metin Parçaları

Meditation, Şamsāra, and Confession: Fragments of Old Uyghur Text on Various Issues

Uğur Uzunkaya¹ 



ÖZET

Budizm'in Türkler arasındaki esas inkişafının Batı Uyğur Kağanlığı'nda gerçekleştiği bilinse de Türklerin Budizm ile tanışmalarının çok daha önceki bir tarihe dayandığı düşünülmektedir. Özellikle Çin kaynaklarında Türklerin Budizm'e ilgi duydukları dile getirilir; bununla birlikte Moğolistan'daki I. ve II. Doğu Türk Kağanlıklarından kalan yazıtlarda Budizm'e ilişkin bir veri mevcut değildir. Her durumda günümüze kadar erişen Budist Uyğur edebiyatının Batı Uyğur Kağanlığı'nda süren yoğun bir tercüme faaliyetinin bir neticesi olduğu belirtilmelidir. Batı Uyğur Kağanlığı'ndan kalan yazılı kaynaklar yoluyla eksiksiz bir Budist Uyğur külliyatından söz etmek şimdilik güç olsa da bir yolla Uyğurların Budizm'in belli ekollerine intisap ettiği anlaşılmaktadır. Uyğurlardan kalan Budist edebiyata ilişkin yazılı kaynakların bir kısmı bütünlüklü iken bir kısmı fragmanlar hâlinde günümüze ulaşmıştır. Bu çalışma bu noktada daha önce yayımlanmamış Budist Eski Uyğur edebiyatına ilişkin istiğrak, şamsāra, tövbe başta olmak üzere çeşitli konuları ihtiva eden ve bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda korunan yedi metin parçasının neşri üzerindedir ve bu fragmanların arşiv numaraları şöyledir: Mainz 281, U 1206, U 1762, U 4997, U 5468, U 244 ve U 5012. Bu yazı burada bahsi geçen fragmanların yazı çevirimini, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine aktarımını, metne ilişkin açıklamalarını ve sözlük/dizinini ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uyğurca, Budizm, istiğrak, şamsāra, tövbe

ABSTRACT

Although the development of Buddhism among Turks occurred in the Western Uyghur Khanate, Turks' first encounter with Buddhism is thought to date back much earlier. Chinese sources often mention Turks as having had an interest in Buddhism; however, no data is found on Buddhism in the inscriptions from the Turkish khaganates in Mongolia. In any case, the Buddhist Uyghur literature is the result of an intense translation activity in the Western Uyghur Khaganate. Despite the difficulty of discussing a Buddhist Uyghur canon through the written sources from the Western Uyghur Khaganate, the Uyghurs are understood to have belonged to certain schools of Buddhism. While some of the Uyghurs' written sources are complete, others have survived to the present day in fragments. This study concerns the edition of seven fragments (archival numbers: Mainz 281, U 1206, U 1762, U 4997, U 5468, U 244, and U 5012) preserved in the Berlin Turfan Collection regarding different issues related to the Old Uyghur literature such as meditation, *şamsāra* [the material world's cycle of death and rebirth], and confession. This article consists of these fragments' transcription, transliteration, translation into Turkish, explanations, and a glossary/index.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, meditation, *şamsāra*, confession

¹Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum, Türkiye

ORCID: U.U. 0000-0003-4534-9305

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Uğur Uzunkaya,
Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Erzurum,
Türkiye
E-mail: uguruzunkaya1@gmail.com

Başvuru/Submitted: 19.05.2022

Kabul/Accepted: 07.11.2022

Atıf/Citation:

Uzunkaya, U. (2022). İstiğrak, şamsāra ve tövbe: Türlü meselelere ilişkin eski Uyğurca metin parçaları. *TUDED*, 62(2), 555-576.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1118879>



EXTENDED ABSTRACT

Although when Turks adopted Buddhism is not precisely known, the emergence of this belief among the Turks is thought to date back long before the Western Uyghur Khaganate to the Turkish Khaganate in Mongolia. Chinese sources state that Turks had had a clear interest in Buddhism during the First Turkish Khaganate. However, no record exists regarding Buddhism in the Second Turkish Khaganate inscriptions; therefore, studying the relations of Turks with Buddhism through sources written by Turks does not seem possible. With the collapse of the Uyghur state known as the Eastern Uyghur Khaganate in Mongolia in 840, some of the inhabitants of this state migrated to the south and others to the southwest. The Uyghurs who migrated to the Turfan oasis in particular were known as the Turfan Uyghurs and laid the foundations of the state that would come to be called the Western Uyghur Khanate. In addition to completed works, some fragments have also found as a result of expeditions to East Turkestan. In this regard, the current paper concerns the edition of seven fragments that deal with various issues related to the Old Uyghur literature on Buddhism that have not been previously published. Each of these fragments is currently preserved in the Berlin Turfan Collection under the following archival codes: Mainz 281 (T II S 32/517), U 1206 (T I 5 XVIII 28), U 1762 (T II S 32a), U 4997 (T II Y 22), U 5468 (T I D 645), U 244 (o. F.), and U 5012 (T II Y 59).

The first fragment included in this study is archived as Mainz 281 (T I S 32/517). This fragment consists of six lines on the recto and six lines on the verso sides for a total of 12 lines. The fragment is complete except for some minor damage on the first line. The catalog information containing the physical features of the fragments was prepared by Orçun Ünal. This manuscript deals with numerous bodhisattvas and how they'd gather around Buddha. The second fragment is archived as U 1206 (T I 5 XVIII 28) and consists of 14 lines, seven on the recto and seven on the verso sides. The catalog information containing the physical features of this fragment was provided by Ünal. The subject of this fragment is meditation. The third fragment is archived as U 1762 (T II S 32a) and consists of six lines on page "a" and six lines on page "b" for a total of 12 lines. Ünal also prepared the catalogue for this fragment. The subject of this fragment involves the idea of *saṃsāra*, known in Buddhism as the circle of death and rebirth. The fourth fragment is archived as U 4997 (T II Y 22), and has confession as its subject. The fifth fragment is archived as U 5468 (T I D 645), and Page "b" of this fragment has not yet been cataloged. According to my estimation, the subject of page "b" is about *Maitreya* [The Compassionate One]. This article does not include page "a" of this fragment. The sixth fragment is archived as U 244, and the catalog information regarding this fragment was also prepared by Ünal. The subject of this fragments is *Abitaki-sūtra* [Sutra of Infinite Light], and it has 12 lines in total, six on the recto and six on the verso sides. The seventh and final fragment is archived as U 5012 (T II Y 59), and the catalog for this fragment was also prepared by Ünal. The theme of the fragment is about the confession of sins.

This paper consists of the transcriptions, transliterations, translations into Turkish, explanations, and a glossary/index of the fragments that have been introduced in general terms above. The results from the paper can be summarized as follows: (1) This paper presents data that have been extracted based on the text from these seven fragments in the form of 71 lines of Old Uyghur for researchers to use. (2) Although most of these lines remain fully preserved, some only contain a few remnants of the letters. Of the 71 lines, six are damaged, which represents 8.45% of the total text. (3) The indexes from this study contain 163 entries. Of these entries, 38 (23.32%) are verbs and 125 (76.38%) are nouns. (4) Within the glossary of the text, two words have been directly quoted from Chinese (1.22%), eight words (4.90%) in Sanskrit have been quoted from Tocharian A or Tocharian B, four words (2.45%) in Sanskrit have been quoted from Sogdian, and one word (0.61%) in Greek has been quoted from Sogdian. When considering the Old Uyghur text in general, 9.2% of the text is seen to be comprised of quoted material.

GİRİŞ

Türklerin Budizm’i ne zaman benimsedikleri tam olarak bilinmese de (krş. Wilkens, 2015, s. 193) bu inanışın Türkler arasındaki ortaya çıkışının 9. yüzyılın ikinci yarısından 13. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren Batı Uygur Kağanlığı’ndan çok daha eski bir tarihe, Moğolistan’daki Türk Kağanlığı’na kadar uzandığı düşünülmektedir (krş. Gabain, 1954; Klimkeit, 1990). Öyle ki Çin kaynaklarında, I. Doğu Türk Kağanlığı döneminde Türklerin Budizm’e açık bir ilgi duyduğu belirtilmektedir (Tremblay, 2007, s. 107). Bununla birlikte Bilge Kağan’ın şehirlerle birlikte Budist ve Daoist manastırlar inşa etmek istediği ancak bu inanışların mensuplarına şefkatli ve sempatik olmayı telkin etmesi sebebiyle Tunyukuk’un itirazı ile karşı karşıya kaldığı ve neticesinde Bilge Kağan’ın Tunyukuk’un bu fikrini onayladığı ifade edilmektedir (Hao, 2021, s. 96). Çin kaynakları bir kenara bırakıldığında, uzun bir süre I. Doğu Türk Kağanlığı’ndan kalan Bugut Yazıtı yoluyla Türkler arasında Budist bir topluluğun (*sangha*) inşasının amaçlandığı düşünülse de bunun bir topluluk değil bir yazıtın inşasını konu alan bir eser olduğu belirlenmiştir (Wilkens, 2015, s. 194). II. Doğu Türk Kağanlığı yazıtlarında ise Budizm’e ilişkin bir kayda rastlanmamıştır; dolayısıyla Türklerin Budizm ile münasebetlerini Türkler tarafından kaleme alınan yazılı kaynaklar üzerinden okumak mümkün görünmemektedir. Doğu Uygur Kağanlığı yahut da Bozkır Uygur Kağanlığı olarak bilinen Moğolistan’daki Uygur devletinin 840 yılında sona ermesiyle bu devletin sakinlerinin bir kısmı güneye bir kısmı ise güneybatıya göç etmişlerdir. Özellikle Turfan vahasına göç eden Uygurlar burada Turfan Uygurları olarak adlandırılmış ve Batı Uygur Kağanlığı veya Hoço Uygur Hanlığı olarak adlandırılan devletin temellerini atmıştır. Bu devlet Orta Asya’nın en işlek hattı üzerinde, İpek Yolu dillerinin ve dinlerinin hâkim olduğu bir coğrafyada kurulmuş, bunun doğal neticesi olarak Orta Asya’nın muhtelif dinî ve kültürel muhitleriyle etkileşim içerisinde varlığını devam ettirmiştir. Budizm yanında Manihaizm ve Nasturi Hristiyanlık gibi başka dinlere de intisap ettikleri bilinen Uygurlar bu dinî çevrelere ilişkin külliyyatın tercümesini gerçekleştirmişlerdir. Esasında Uygurca eksiksiz bir Budist külliyyatın mevcut olduğunu belirtmek güç olsa da (krş. Wilkens, 2011) Budist külliyyata ilişkin kimi eserlerin bütünlüklü tercümesine rastlanılmaktadır. Doğu Türkistan’a yapılan keşif seferleri neticesinde bütünlüklü olarak tespit edilen eserler yanında birtakım fragmanlara da rastlanmıştır. Bu fragmanların bir kısmının bugün Budist külliyyattan hangi metne ait olduğu belirlense de bir kısmı için bunu söylemek zordur. Bu noktada bu çalışma daha önce yayımlanmamış Budist Eski Uygur edebiyatına ilişkin farklı konuları ele alan yedi metin parçasının neşri üzerinedir. Bu metin parçalarının tamamı bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda korunmaktadır ve arşiv numaraları şöyledir: Mainz 281 (T II S 32/517), U 1206 (T I 5 XVIII 28), U 1762 (T II S 32a), U 4997 (T II Y 22), U 5468 (T I D 645), U 244 (o. F.) ve U 5012 (T II Y 59).

Fragmanların fiziksel özellikleri ve araştırma tarihçeleri hakkında bilgi vermek gerekirse, bu çalışmaya dâhil edilen ilk fragman Mainz 281 arşiv numarasına ve T I S 32/517 buluntu işaretine sahiptir. Bu fragman; ön yüzünde altı ve arka yüzünde altı, toplam on iki satırdan oluşmaktadır. Fragman, ilk satırında yer alan küçük bir hasar dışında eksiksizdir. Fragmanın

fiziksel özelliklerini içeren katalog bilgisi O. Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL 1). Bu yazma parçası, Ünal tarafından da belirtildiği üzere, sayısız Bodhisattva'yı ve onların Buddha etrafındaki toplanmalarını konu alır. Esasında bu metin parçasının şimdiye kadar hangi metne ait olduğu belirlenmemiştir. Bu fragman bu yazının 01-12. satırlarını oluşturmaktadır.

İkinci fragman U 1206 arşiv numarasını ve T I 5 XVIII 28 buluntu işaretini taşımaktadır. Bu fragman; ön yüzünde yedi ve arka yüzünde yedi, toplam on dört satırdan oluşmaktadır. Fragmanın her iki yüzünün de sondan iki satırı tamamıyla hasarlıyken altıncı satırlarında yalnızca bir sözcük tanımlanabilmiştir. Fragmanın arka yüzünde sayfa numaralandırması mevcuttur. Bu fragmanın fiziksel özelliklerini ihtiva eden katalog bilgisi Ünal tarafından sunulmuştur (URL 2). Ünal'ın da belirttiği üzere bu fragmanda konu, Budizm'de önemli bir role sahip olan istiğrak veya bir diğer deyişle meditasyondur (Skt. *dyan*). Bu metin parçasının da şimdiye kadar hangi metnin parçası olduğu belirlenmemiştir. Fragman bu yazının 13-26. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazıya dâhil edilen üçüncü fragman ise U 1762 arşiv numarası ve T II S 32a buluntu işaretini ihtiva etmektedir. Bu metin parçası; "a" sayfasında altı ve "b" sayfasında altı, toplam on iki satırdan oluşmaktadır. Fragmanın fiziksel özelliklerine Ünal yer vermiştir (URL 3). Bu fragmanın konusu, Ünal'ın da haklı olarak belirlediği üzere, Budizm'de doğum ölüm çemberi veya yeniden doğum olarak bilinen *samsāra* düşüncesidir; fakat fragmanın hangi metne ait olduğu belirlenebilmiş değildir. Herhangi bir yüzünde sayfa numaralandırması olmayan bu fragmanın her iki yüzünün de son satırları ziyadesiyle hasarlıdır. Bu fragman bu yazının 27-38. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya dördüncü metin olarak dâhil edilen fragman ise U 4997 arşiv numarası ve T II Y 22 buluntu işaretini taşımaktadır. Bu fragmanın ön ve arka yüzleri birbirinden farklı konuları içermektedir. Bu çalışmaya dâhil edilen fragmanın ön yüzünün fiziksel özelliklerine şimdiye kadar bir katalogda değinilmemiştir; fakat arka yüzüne Özertural tarafından hazırlanan katalogta yer verilmiştir. Özertural, dört satırdan oluşan bu fragmanın arka yüzünün konusunun Maitreya övgüsü olduğu belirtir (Özertural, 2020, s. 113-114, katalog nu. 68). Özertural, fragmanın çalışmamıza dâhil ettiğimiz ön yüzünü konu dışında kalması sebebiyle çalışmasında ele almasa da fragmanın ön yüzünün konusunun bir itiraf / günah çıkarma metni olduğunu belirtir (Özertural, 2020, s. 114, 429. dipnot). Mevzubahis fragman sekiz satırdan oluşmaktadır. Bu fragman bu yazının 39-46. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada yer alan beşinci fragman ise U 5468 arşiv numarasına ve T I D 645 buluntu işaretine sahiptir. Bu fragmanın "a" sayfasının konusunun Özertural tarafından Maitreya övgüsü olduğu belirtilmektedir (Özertural, 2020, s. 112-113, katalog nu. 66). Fragmanın bu yazıya dâhil edilen "b" sayfası ise henüz kataloglanmamıştır. Metnin "b" sayfasının konusu kesin olarak belirlenemese de Maitreya'yı konu aldığı söylenebilir. Fragmanın "b" yüzü yedi satırdan oluşmaktadır ve bu yazının 47-53. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya dâhil edilen altıncı fragman ise U 244 arşiv numarasına sahiptir; fakat bir buluntu işaretine sahip değildir. Fragmanın katalog bilgisi Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL 4). Ünal'ın da söz ettiği gibi, fragmanın arka yüzünden anlaşıldığı üzere bu fragmanda konu *Abitaki-sūtra*'dır. Esasında Eski Uygurca Abitaki metinleri daha evvel neşredilmemiş fragmanlarla birlikte bütünlüklü olarak T. Karaayak tarafından hazırlanmıştır; ancak bu fragmanın çevrimiçi katalogu o dönemde henüz hazırlanmadığından Karaayak'ın çalışmasına dâhil edilememiştir (krş. Karaayak, 2021, s. 44-58). Bu fragmanın ön yüzünde altı ve arka yüzünde altı toplam on iki satır mevcuttur. Fragmanın arka yüzündeki son satırda Çince karakterlerle 真藏都通 <Zhenzangdutong> yazılıdır (krş. Nishiwaki, 2014, s. 27, 37. dipnot). Fragman bu yazının 54-65. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmaya dâhil edilen yedinci ve sonuncu fragman ise U 5012 arşiv numarası ve T II Y 59 buluntu işaretini taşımaktadır. Fragmanın katalogu Ünal tarafından hazırlanmıştır (URL 5). Fragman ön yüzünde beş ve arka yüzünde ise bir, toplam altı satırdan oluşmaktadır. Fragmanın konusu, Ünal tarafından da belirtildiği üzere, günahların itirafı üzerinedir. Daha kesin olarak Ünal, U 5012 metin parçasının içeriğinin belki de 12 kötü meslek (*asanvar*) hakkındaki metin bölümüyle ilişkilendirilebileceğini belirtir (URL 5). Fragman satırları kısmen hasarlıdır. Zieme, “Zum Pferdename *arkun*” [= *arkun* At İsmi Üzerine] başlıklı yazısında bu fragmandan kısaca söz eder (Zieme, 2020, s. 68). Bu fragman bu yazının metin bölümünün 66-71. satırlarını oluşturmaktadır.

Bu yazı yukarıda genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılan fragmanların yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine çevirisi, açıklamaları ve sözlük/dizininden oluşmaktadır. Bu fragmanların yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'da belirlenen yöntem takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Burada yer alan <č> yerine <ç> ve <š> yerine de <ş> kullanılmasının dışında Röhrborn'un belirlediği yöntem bütünüyle metne uygulanmıştır. Bu çalışmanın metin kısmı 71 satırdan oluşmaktadır; ancak bazı satırlarda ne yazık ki birkaç harf veya sözcük kalıntısı bulunmaktadır. Metnin Türkiye Türkçesine aktarımında orijinal metin esas alınmıştır. Metnin aktarımında kimi satırlar büyük hasara sahip olduğundan satır satır aktarım yolu takip edilmiştir. Özellikle kimi noktalarda bağlamın mevcut olmaması aktarımda sözcüklerin yaygın anlamları dışındaki başka anlamların tespit edebilmeyi güçleştirmiştir. Metne ilişkin açıklamalar kısmında Eski Uygurca metne ilişkin kimi sözlere, ikilemelere ve bazı etimolojik izahlara yer verilmiştir. Bu yazının sözlük kısmı ise alfabetik olarak hazırlanmıştır ve bu sözlük aynı zamanda bağlamlı bir analitik dizini de içermektedir. Sözlüğe yalnızca metinde bütünlüklü olarak korunan sözler dâhil edilmiştir. Buna ilaveten madde başlarında herhangi bir sözcüğün metindeki bütün yazım şekillerine ve restore edilmiş biçimlerine de yer verilmiştir. Bununla birlikte alıntı sözlerde sözcüklerin köken bilgisine de değinilmiştir.

1. Eski Uygurca Metnin Yazı Çevirimi ve Harf Çevirimi

1

Mainz 281 (T II S 32/517)

ön

- (01) 01 beş kata on kata bir ,,
pys̄ q̄'t' /// 'wn q̄'t' pyr ,,
- (02) 02 ulatı üç iki birkä tägi ,,
'wl'ty 'wyç 'yky pyr k' t'ky ,,
- (03) 03 ök ken yalnız özi ök terinsiz kuvrag[sı]z ,, ,,
'wk kyn (P) y'lnkwz 'wyz y 'wk tyrynsyz q̄wvr'q //z ,, ,,
- (04) 04 yalnız tıgısız aglak oronug sävdäçilär ,, ,,
y'lnkwz (P) tykysyz 'ql'q 'wrwn wq s'vd'çy l'r ,, ,,
- (05) 05 barça birle kälip tägmışlär ol burhanka ,, ,,
p'rç'pyrl' k'lyp t'kmys' l'r 'wl pwrq'n q̄' ,, ,,
- (06) 06 bolarmıñ barça ädgüläri üzäki sanı ärtmiş ,, ,,
pwl'r nynk p'rç' 'dkw l'ry 'wyz 'ky s'ny 'rtmys' ///qwl'q nynk t' ,, ,,

arka

- beşinç üç yemiş
pys̄ynç 'wyç yymys̄
- (07) 01 munçulayu *bo* kamag ulug terin kuvragıy ,, ,,
mwncwl'yw pw q̄'m'q 'wlvq tyryn q̄wvr'q yq ,, ,,
- (08) 02 birök kayu kişi san sakış urup sanasar ,, ,,
pyrwk q̄'wv kyşy s'n s'q̄şy 'wrwp s'n's'r ,, ,,
- (09) 03 gañ ügüztäki kum sanınça k(a)lp üdl[ä]r ärtgäy ,,
k'nk 'wykwz (P) t'ky q̄wm s'nynç' klp 'wyd l/r 'rtk'y ,,
- (10) 04 olarnıñ sanın sanap tükätgäli umagay ,, ,,
'wl'r nynk (P) s'nyn s'n'p twyk'dk'ly 'wm'q̄'y ,, ,,
- (11) 05 *bo* kamag ulug çoğlug ya[lm]lıg ädgülüg ,, ,,
pw q̄'m'q 'wlvq çwqlwq y'/// lyq 'dkwlvk ,, ,,
- (12) 06 y(i)ti katıg/[anm]aklıg bodis(a)t(a)vlar kuvragına ,, ,,
yty q̄'tyq̄'///'qlyq pdwystv l'r q̄wvr'q ynk' ,, ,,

2

U 1206 (T I 5 XVIII 28)

ön

- (13) 01 sönmäksizin kirlig tapçalıg ayıg nom-
swynm'ksyz yn kyrlyk t'pç'lyq 'yyq nwm
- (14) 02 larig oti törçitmägäli¹ birtäm tarkargalı ,,
l'ryq 'wdy twyrçytm'k'ly pyrt'm t'rq'rq'ly ,,
- (15) 03 kirsiz arıg ädgü nomlarıg yañırtı törçit-
kyrsyz 'ryq 'dkw nwm l'ryq y'nkyrty twyrçyt
- (16) 04 [gä]ñi artokrak gäli katıglanu ,, üç
//ly 'rtwqr'q //k'ly q̄'tyql'nw ,, 'wyç

1 /ç/ harfî satırın üstüne yazılmıştır.

- (17) 05 [arntga]lı süzgäli
.....// / // // // // ly swyz k'ly ,,
- (18) 06 asgalı
..... 'ryn 'sq'ly
- (19) 07
.....//

arka

- säkiz y(e)g(i)rminç ülüş [y(e)g(i)rmi²] otuz
s'kyz ykrmyñç 'wylwş // // // // 'wtwz
- (20) 01 adıra bışrundukta ,, dyanıg nätägin
''dyr' pyşrwndwqt' ,, dy'n yq n't'kyn
- (21) 02 bışrunurlar ärki tep tesär ,, k(a)ltı bodis(a)t(a)v-
pyşrwnwr l'r 'rky typ tys'r ,, qilty pwdystv
- (22) 03 lar dyanıg bışrunguları ärsär ,, äñ
l'r dy'n yq pyşrwnqw l'ry 'rs'r ,, ''nk
- (23) 04 başlayu tıgısız çoğ[ırsız]lka oron-
p'sl'yw tykysyz çwq///lq' 'wrwn
- (24) 05 ta köni oro[n]
t' kwyny 'wrw///
- (25) 06 bagdaşını
p'qd'şynw /
- (26) 07
t.....

3

U 1762 (T II S 32a)

A sayfası

- (27) 01 topol[u]p sansa[r]
..... twpwlp s'ns' /
- (28) 02 ününçsüz öyük kür[tük]
..... 'wynwnçswz 'wywk kwyr//
- (29) 03 bagda bukağuda boşunsa[r]
..... / p'q d' pwq' qwd' pwşwns' /
- (30) 04 yokad[tu]rsar ,,
..... ywq' d//rs'r ,, 'wyz //
- (31) 05 örlän[ip]
..... yp 'wyr'l'n//
- (32) 06
.....// // //

B sayfası

- (33) 01
.....z l'r ''ç.....m/t t
- (34) 02 [bu]rhan kutıña kö[ñül]
..... //rq'n qwtynk' kw//

2 Sözcüğün üstü karalanmıştır ve bu sebeple restorasyon kesin değildir.

- (35) 03 üzä tükäl nomka ki[r]... ..
 'wyz 'twyk'l nwm q' ky//... ..
- (36) 04 bolgaysizlär
/mys pwlq'y syz l'r t.....
- (37) 05 ymä
l'ry ym'.....
- (38) 06
/ 'wyk//.....

4

U 4997 (T II Y 22)

ön

- (39) 01
yp "y//
 (40) 02 anantlar üdintä
 "n'nt l'r 'wydynt'
 (41) 03 bodis(a)t(a)vlar üdintä
/wk pwdystv l'r 'wydynt'...../
- (42) 04 ötünürbiz kşanti [çamhuy] k[ı]lurbiz ... [çam]-
//l' 'wytwnwr pyz kş'nty //l' q/lwr pyz ... //
- (43) 05 huym(u)z arizun alknzun
 qwymz "ryz wn "lqynz wnwn
- (44) 06 ugrın dežit kşanti bolz[un] ,, ,,
 'wqryn tyž yt kş'nty pwlz // ,, ,, "l'.....
- (45) 07 ökünüp kşanti ak suv üzä arıtmak
 'wykwnwp kş'nty "q swv 'wyz "rytynm'q'"/...
- (46) 08 namo but ,, namo d(a)rm ,,
 n'mw pwt ,, n'mw drm ,,

5

U 5468 (T I D 645)

B sayfası

- (47) 01 bo ok [ö]grätig ...
 pw 'wq' //kr'dyk...
- (48) 02 üzülmüzün üdün ... yeti kol[ti]...
 'wyz wlm'z wn q'...../.../ 'wydwn /...l'r yyty kw//...
- (49) 03 altı yüz tüm[än] yıl ärtmäkiñä
 "lty ywz twym// yyl 'rtm'kyk' "mryt...
- (50) 04 lıg otnı töpösi[nt]ä ayagka tägimli[g]
 lyq 'wtny t..... twypwsy// "y'q q' t'kymlı/
- (51) 05 maitrelig kün t(ä)ñri bo yertinçü yer suvda tug[a]
 m'ytry lyq kw/n tnkry pw yyrtynçw yyr swvd' twq/
- (52) 06 [b(ä)]lgürä y(a)rılık[as]ar [äv]in tüş birl[ä] ...
 /lkwr' yrlyq//r 'wq' wq't'..... //yn twyş pyrl/ ...
- (53) 07 vyakrit a[lkiş] burhan kutılıg
 vy'kryt "l'// lyp pwrq'n qwtıy lyq

6

U 244 (o. F.)

ön

- (54) 01 burhan kutıña
... ..ym'q pwrq'n qwty nk'
(55) 02 [a]mtı kut kolur ,, ken
... .. /mtı qwt qwlwr ,, kyn
(56) 03 tep ,, ol kişi
... .. /wqnyñ typ ,, 'wl kyşy
(57) 04 kâ täggäy ,, kim bo bitigin
... .. / k' t'kk'y ,, kym pw pytykyn
(58) 05 kertgünç köñülin bo bitigin
... ..yp kyrtkwñç kwynkwlyn pw pytykyn
(59) 06 seziksiz ol ulušta tuggay
... .. syz ykşyz 'wl 'wlwşt' twqq'y

arka

- (60) 01 bo nom abitake
pw nwm ''pyt'ky
(61) 02 a[bi]-
... .. ''//
(62) 03 take nom
t'ky nwm
(63) 04 bo bo nom
pw pw nwm
(64) 05 bo nom abitake
pw nwm ''pyt'ky /////
(65) 06 真藏都通
<Zhenzangdutong>

7

U 5012 (T II Y 59)

ön

- (66) 01 takı amarı
... .. t'qy 'm'ry
(67) 02 [arku]n kävālin
... .. /////n k'v'lyn
(68) 03 itın tutduru
... .. 'yt yn twtdwrw
(69) 04 biz bilinürbiz
... .. // pyz pylynwrpyz
(70) 05
... .. ''kyrd'çy

arka

- (71) 01 e/kä m(ä)n
... .. q'n 'yl k' mn sw/... ..

2. Eski Uygurca Metnin Aktarması

Mainz 281 (T II S 32/517) (ön)

(01) beş defa on defa bir (02) ve üç, iki, bire kadar (03) sonra yalnız kendisi de cemaatsiz topluluksuz, (04) yalnız sessiz ve ıssız yeri sevecekler. (05) Bütün hepsi birlikte gelip o Buddha'ya ulaşmışlar. (06) Bunların hepsinin iyiliklerinden doğan sayıları geçmiş.

Mainz 281 (T II S 32/517) (arka)

beşinci (bölüm) altmış üç(üncü yaprak) (07) bu şekilde bütün bu büyük topluluğu, (08) eğer herhangi bir kişi hesap₂ yapıp saysa (09) Ganj Nehri'ndeki kum sayısı kadar *kalpa* devirleri geçecek. (10) Onların sayısını sayıp bitiremeyecek. (11) Bütün bu büyük parıtlı₂ hayırlı, (12) yoğun çabalamaya sahip Bodhisattvalar topluluğuna

U 1206 (T I 5 XVIII 28) (ön)

(13) durmaksızın kirli₂, kötü öğretilerin (Skt. *dharma*) (14) ateşini başlatmamak için büsbütün ortadan kaldırmak için (15) temiz₂ ve iyi öğretileri yeniden başlatmak (16) için daha fazla çabalayarak üç (17) temizlemek için₂ (18) artırmak için (19)

U 1206 (T I 5 XVIII 28) (arka)

on sekizinci bölüm, otuzuncu (yaprak) (20) teferruatlı bir biçimde uyguladıktan sonra, istigrakı nasıl (21) uygulularlar acaba diyecek olursa, şöyle ki Bodhisattvalar(ın) (22) istigrakı uygulamaları ise, en (23) ilk sakin₂ yerde (24) doğru yer (25) bağdaş kurarak (26)

U 1762 (T II S 32a) (A sayfası)

(27) derinleştirip doğum ölüm çemberi (Skt. *samsāra*). (28) kaçıışı olmayan kumul₂ ... (29) zincirden₂ kurtulsa (30) yok ettirse ... (31) yükselerek (32)

U 1762 (T II S 32a) (B sayfası)

(33) (34) Buddha kutsallığına gö[nül] ... (35) ile büsbütün öğretiye (Skt. *dharma*) gir-... .. (36) olacaksınız. (37) dahi (38)

U 4997 (ön)

(39) (40) Ānandalar vaktinde (41) Bodhisattvalar vaktinde ... (42) günah çıkartırız. Tövbe₂ ederiz. Pişmanlığımız (43) ortadan kalksın₂. (44) bu sebeple günahların affı₂ gerçekleşt[ir]. (45) pişman olup pişmanlık(ları) ak su ile yıkanma (46) Buddha'ya saygı, öğretiye saygı.

U 5468 (T I D 645) (B sayfası)

(47) bu da ... alıştırma ... (48) kesilmesin. defa ... yetmiş bin ... (49) altı milyon yıl geçmesine (50) ateşi tepesinde saygıya yaraşır (51) maitreyalı güneş bu yeryüzünde₃ doğ[arak] (52) [be]lirmeyi emretse, semere₂ ile ... (53) kehanet, hayır [duası] Buddhalığa sahip

U 244 (o. F.) (ön)

(54) Buddha kutsallığına (55) [ş]imdi ant içer. Sonra (56) diyerek, o kişi (57) ulaşacak. Öyle ki bu kitabımı (58) iman gönlüyle bu kitabımı (59) şüphesiz o ülkede doğacak.

U 244 (o. F.) (arka)

(60) bu öğreti (Skt. *dharma*) Abitake (61) (62) A[bi]take öğreti (Skt. *dharma*) ... (63) bu bu öğreti (Skt. *dharma*) (64) bu öğreti (Skt. *dharma*) Abitake (65) Zhenzangdutong.

U 5012 (T II Y 59) (ön)

(66)daki bazıları (67) damızlık atını₂ (68) köpeğini tutturarak (69) biz günah çıkartırız. (70)

U 5012 (T II Y 59) (arka)

(71) ülkeye ben

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(04) **tigisiz aglak oron+ug**: Bu ifade için ayrıca krş. *tözün yolug tigisiz aglak oronta ärtäçilär* (Röhrborn, 1996, s. 182₂₁₀₈₋₂₁₀₉).

(09) **gañ**: EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *gānk* ~ *gan̄k* (Poucha, 1955, s. 99) ~ *kānk* (Poucha, 1955, s. 56) ve Toharcanın B diyalektinde *gānk* “Ganj” (Adams, 2013, s. 265) ~ *gan̄k* (Adams, 2013, s. 264) ~ *kañk* (Adams, 2013, s. 144) biçimlerinde tanıklanmıştır. Sözcük Skt. *gañgā*’ya “Ganj Nehri” (Wilkens, 2021, s. 324a; Monier-Williams, 1899, s. 341c) uzanır.

(09) **k(a)lp**: EUyg. *k(a)lp* sözü Toharcanın A diyalektinde *kalp* “kalpa, dies Brahmae” (Poucha, 1955, s. 54) ve Soğcada *klp* (Gharib, 1995, s. 189b, *4732) ~ *krp* (Gharib, 1995, s. 193b, *4851) ~ *kōph* “dünya çağı” (Gharib, 1995, s. 189a, *4720) biçimlerinde tanıklanmıştır. Bu söz Skt. *kalpa*’ya “dünya çağı” (Monier-Williams, 1899, s. 272a; Edgerton, 1953, s. 172b; Wilkens, 2021, s. 324a) dayanır.

(11) **çoğlug ya[lm]lg**: Bu ifade “parlak; parıltılı, ışıltılı” (Şen, 2002, s. 88; Ölmez, 2017, s. 260) anlamında bir ikilemedir.

(14) törçit-mägäli: Clauson, etimolojik sözlüğünde *törçit-* fiilinin tanımlanan tek örnek olduğunu ifade eder ve sözcüğün yapısını *törçi-t-* biçiminde izah eder (1972, s. 534a; ayrıca krş. Nadalyayev vd., 1969, s. 580b). *törçi-* fiilinin *-t-* ettirgen çatılı biçimi ile sözcük “başlatmak” (Clauson, 1972, s. 534a; ayrıca krş. Nadalyayev vd., 1969, s. 581a) anlamındadır. Belirlenebildiği kadarıyla EUyg. metinlerde sözcük daha evvel iki yerde tanımlanmıştır: *törçit-täçig* (Maue, 1996, s. 159, 33, nu. 4) ve *köhülümün törçit-däçi* U 1322 ([T I L] 1) B sayfası, 10. satır (Uzunkaya, 2020, s. 99₀₈₇₂). Bu fiil Türkçenin tarihî dönemlerinden, Clauson’ un da alıntılı olduğu üzere, Karahanlı Türkçesinde DLT’ de tanımlanmıştır ve burada Ar. *abdâa* “başlatmak” karşılığındadır (krş. Dankoff ve Kelly, 1985, s. 198 ve ayrıca Kaçalin ve Ölmez, 2019, s. 488). Wilkens, *törçit-* fiilini “(hastalık) patlak vermek, neden olmak” (2021, s. 739a) olarak anlamlandırır. /ç/ sesinin Türk lehçelerindeki denginin /ts/ olduğu düşünüldüğünde (Johanson, 2021, s. 236), sözcüğün yapısının *törü-t+si-t-* olduğu bir öneri olarak öne sürülebilir. EUyg. *törü-* fiili “oluşmak, meydana gelmek, var olmaya başlamak” (krş. Clauson, 1972, s. 533a; Wilkens, 2021, s. 745b) anlamlarındadır. Bu fiilin **törüt* şeklindeki isim biçimine kaynaklarda rastlanmamasına karşın {-t}’ nin fiilden isim yapma eki olduğu bilinmektedir (krş. *adı-t* için Gabain, 1988, s. 55, § 131); dolayısıyla *törü-* fiilinden hareketle **törüt* sözü “türeme, meydana gelme, başlama (?)” anlamlarında tasarlanabilir. **törüt* ismine gelen {+sI-} ekinin de isimden fiil yapma eki olduğu (krş. *ärk+si-n-* için Gabain, 1988, s. 50, § 98) düşünüldüğünde sözcük yeniden fiil olarak türemiş ve üzerine aldığı ettirgen çatı {-t-} ile “başlatmak, meydana getirmek” anlamlarını kazanmış olur.

(17) [arıt-ga]lı süz-gäli: Bu ifade “temizlemek, arıtmak” (Şen, 2002, s. 34; Ölmez, 2017, s. 287) anlamında bir ikilemedir.

(20) dyan+ıg: EUyg. *dyan* sözcüğü Toharcanın A diyalektinde *dyām* (Poucha, 1955, s. 139), Toharcanın B diyalektinde *dyām* (Adams, 2013, s. 349) ve Soğdca *dy’n* (Gharib, 1995, s. 147 *3724) ~ *dy’n* (Gharib, 1995, s. 147) biçimlerinde tanımlanmış olup esasen Skt. *dhyāna*’ya (Monier-Williams, 1899, s. 521a; Edgerton, 1953, s. 287a) dayanmaktadır.

(23) tıgısız çoğ[ısız]: Bu ifade “sessiz, sakin” (Şen, 2002, s. 282; Wilkens, 2021, s. 717) anlamında bir ikilemedir.

(23)lka: Esasen burada *tıgısız çoğısız tarka* “sakin₂ ve kuytu” (Wilkens, 2021, s. 717a) şeklindeki kalıp ifade beklenirdi ve böyleleri bir restorasyonu gerçekleştirilebilirdi; ancak yazmadaki <l> harfi sebebiyle böyleleri bir restorasyon mümkün görünmemektedir.

(28) öyük kür[tük]: Bu ifade daha evvel bir arada tanımlanmamış “kumul, kumsal, çöl” anlamlarında bir ikilemedir.

(29) bag+da bukagu+da: Bu ifade “bağ, zincir” (Şen, 2002, s. 51; Ölmez, 2017, s. 255) anlamında bir ikilemedir.

(40) anant+lar: EUyg. bu söz Skt. *ānanda*’ya “Buddha’nın en sevdiği müridinin adı” (Wilkens, 2021, s. 47a; Monier-Williams, 1899, s. 139c) uzanır. Bununla birlikte sözcük

Toharcanın A diyalektinde *ānant* ~ *ānand* “Ānanda” (Poucha, 1955, s. 20) ve Toharcanın B diyalektinde *ānande* “Ānanda” (Adams, 2013, s. 45) ve Soğdcada ise ’n’nt “Ānanda” (Gharib, 1995, 7b, *184) biçimlerinde tanıklanmıştır.

(42) kşanti [çamhuy]: Bu ikileme “günahların itirafı, tövbe” anlamındadır ve tamamlama için krş. Wilkens, 2021, s. 417a. EUyg. *çamhuy* sözcüğü Çin. 懺悔 *chan hui*’ya “tövbe, pişmanlık; tövbe etme” (DDB; JEBD, 1979, s. 334b; Hirakawa, 1997, 513b; Giles, 1912, s. 35c, *372; Giles, 1912, s. 642b, *5178; Wilkens, 2021, s. 220b) uzanır.

(42) kşanti: EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *kşānti* “patientia, remissio poenae” (Poucha, 1955, s. 98) ve Toharcanın B diyalektinde *kşānti* “bağışlama, bağışlama, af; sabır” (Adams, 2013, s. 261) biçimlerinde tanıklanmıştır. Sözcük Skt. *kşānti*’ye “sabır, tahammül, hoşgörü” (Monier-Williams, 1899, s. 326c; Edgerton, 1953, s. 199b; Wilkens, 2021, s. 416b) uzanır.

(42) [çam]huym(ı)z: Bu okuma kesin olmasa da okuma ve tamamlama için krş. 042. satır.

(43) arı-zun alkın-zun: Bu ikileme “arınmak, temizlenmek, ortadan kalkmak” (Şen, 2002, s. 31; Wilkens, 2021, s. 59b) anlamındadır.

(44) dežit: EUyg. bu söz Toharcanın B diyalektinde *dešit* (Adams, 2013, s. 347) ~ *tešit* “günah çıkarma” (Adams, 2013, s. 325) biçimlerinde tanıklanmıştır. Sözcük esasında Skt. *dešita*’ya (Monier-Williams, 1899, s. 496c; Wilkens, 2021, s. 247b) dayanmaktadır.

(52) [äv]in tüş: Bu ifade “semere, mükâfat” (Şen, 2002, s. 107; Röhrborn, 2017, s. 342) anlamında bir ikilemedir.

(53) vyakrit: EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *vyākarit* “analyisi perscrutandus” (Poucha, 1955, s. 284) ve Toharcanın B diyalektinde *vyākarit* “kehanet” (Adams, 2013, s. 624) biçimlerinde tanıklanmıştır. Sözcük esasında Skt. *vyākṛti* (Wilkens, 2021, s. 849b) dayanmaktadır.

(60) abitake: EUyg. bu söz Çin. 阿彌陀經 *a mi tuo jing* ve Skt. *Amitābha-sūtra* (DDB; JEBD, 1979, s. 7b; Hirakawa, 1997, s. 1208b; Edgerton, 1953, s. 63b; Karaayak, 2021, s. 641) karşılığındadır.

(66) amarı: EUyg. bu söz kökeni itibarıyla Partça ve Orta Farsçada tanıklanan ’b’ryg “başka, artakalan” (Durkin-Meisterernst, 2004, s. 8a) sözüne dayanmaktadır.

4. Dizin ve Sözlük

A

abitake, a[bi]take < Çin. 阿彌陀經 *a mi tuo jing* “bir eser adı, *Amitābha-sūtra*” a. 60, 61, 64
adıra “teferruatlı” a. *bışrundukta* 20

aglak “sessiz, sakın” *tigisiz* a. 04

ak “ak, beyaz” a. *suv* 45

- alkın-** “yok olmak” *arızun a.-zun* 43
a[llkış] “iyi dilek, hayır duası” *vyakrit a.* 53
altı “altı” *a. yüz tüm[än] yıl* 49
amarı < Orta Farsça *b'ryg* “bazıları; bazı kişiler” *a.* 66
[a]mtı “şimdi” *[a].* 55
anant < Skt. *ānanda* “Buddha’nın vaazları sırasında daima yanında bulunan müridinin adı” *a.+lar* 40
arı- “arınmak, yok olmak” *a.-zun alkınzun* 43
arığ “temiz” *kirsiz a.* 15
[arıt]- “arındırmak, temizlemek” *[a].-[ga]lı süzgäli* 17
arıtınmak “yikanma” *a.* 45
[arku]n “melez at, damızlık at” *[a]. kävālin* 67
artokrak “pek çok, fazlasıyla” *a.* 16
as- “çoğaltmak, artırmak” *a.-galı* 18
ayag “saygı” *a.+ka tægimli[g]* 50
ayıg “kötü” *a. nomlarıg* 13
B
bag “bağ, zincir” *b.+da bukaguda* 29
bagdaşın- “bağdaş kurarak oturmak” *b.-u* 25
barça “bütün” *b.* 05, 06
başlayı “önce, ilk olarak” *äñ b.* 23
[b(ä)]lgür- “belirmek” *tug[a] [b].-ä* 52
beş “beş” *b. kata* 01
bışrun- “uygulamak” *adıra b.-dukta* 20; *nätägin b.-urlar* 21
bışrunğu “uygulama, talimat” *b.+ları* 22
bilin- “günah çıkartmak, itiraf etmek” *b.-ürbiz* 69
bir “bir” *b.* 01; *b.+kä* 02
birle, birl[ä] “ile” *b.* 05, 52
birök “eğer” *b.* 08
birtäm “büsbütün, tamamen” *b.* 14
bitig “kitap” *b.+in* 57, 58
biz “biz” *b.* 69
bo, bo “bu” *b.* 07, 11, 47, 51, 57, 58, 60, 63, 63, 64
bodis(a)t(a)v < Soğd. *pwδystβ ~ pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı, Buddha olacak kimse” *b.+lar* 12, 21, 41
bol- “olmak” *b.-gaysizlär* 36; *dežit kşanti b.-z[un]* 44
bolar “bunlar” *b.+nıñ* 06
boşun- “kurtulmak” *bagda bukaguda b.-sa[r]* 29
bukagu “bağ, zincir” *bagda b.+da* 29
burhan, [bu]rhan “Buddha” *b.* 53, 54; *[b].* 34; *b.+ka* 05
but < Soğd. *pwt-* < Skt. *buddha* “Buddha” *namo b.* 46

Ç

[çamhuy], [çam]huy < Çin. 懺悔 *chan hui* “tövbe, pişmanlık” [ç]. +m(u)z 42; [ç]. k[i] *lurbiz* 42

çoğlug “parıltılı” ç. *ya[ln]lıg* 11

çog[ısız] “sessiz, sakin” *tigisiz* ç. 23

D

d(a)rm < Soğd. *δrm(h)*, Toh. A *dharm* < Skt. *dharmā* “öğreti” *namo d.* 46

dežit < Toh. B *dešit* ~ *tešit* < Skt. *dešita* “tövbe” *d. kṣanti* 44

dyan < Toh. A ve Toh. B *dhyām*, Soğd. *δy`n* ~ *δy`n* < Skt. *dhyāna* “istiğrak, meditasyon” *d.+ıg* 20, 22

Ä

ädgü “iyi; iyilik” *ä.* 15; *ä.+läri* 06

ädgölüg “hayırlı, faydalı” *çoğlug ya[ln]lıg* *ä.* 11

äj “en” *ä. başlayu* 22

är- “yardımcı fiil, cevheri fiil” *dyanıg bışrunguları ä.-sär* 22

ärki “belki, galiba” *ä.* 21

ärt- “geçmek” *k(a)lp üdl[ä]r ä.-gäy* 09; *sanı ä.-miş* 06

ärtmāk “geçme” *ä.+iñä* 49

[äv]in “mahsül, ürün, semere” [ä]. *tüş* 52

E

el “ülke” *e.+kä* 71

G

gaṅ < Toh. A ve Toh. B *gānk* ~ *gank*; Toh. B *gān* (~ Toh. A *kānk* ~ Toh. B *kank*) < Skt. *gaṅgā* “Ganj Nehri” *g. ügütäki* 09

I

it “it, köpek” *ı.+ın* 68

İ

iki “iki” *i.* 02

K

k(a)lp < Toh. A *kalp*, Soğd. *klp* ~ *krp* ~ *kōph* < Skt. *kalpa* “zaman devri” *k. üdl[ä]r* 09

k(a)ltı “yani, şöyle ki” *k.* 21

kamağ “bütün” *k.* 07, 11

kata “kez, defa” *k.* 01, 01

katıgılan- “çabalamak” *k.-u* 16

katıg/[anm]aklıg “çabalı” *y(i)ti k.* 12

kayu “hangi” *birök k. kişi* 08

käl- “gelmek” *k.-ip* 05

käväl “melez at, damızlık at” [arku]n *k.+ın* 67

ken “sonra” *k.* 03, 55

kertgünç “iman” *k. köñülin* 58

kim “öyle ki” *k.* 57

- ki[r]-** “girmek” *k.* 35
kirlig “kirli” *k. tapçalıg* 13
kirsiz “kirsiz, temiz” *k. arıg* 15
kişi, kişi “kişi” *k.* 08, 56
kol- “dilemek, istemek; (*kut* ile) ant içmek” *kut k.-ur* 55
kol[ti] < Soğd. *kwrtı* < Skt. *koṭi* “büyük bir sayı” *yeti k.* 48
köni “doğru” *k. oro[n]* 24
köñül, kö[ñül] “gönül” *k.* 34; *kertgünç k.+in* 58
kşanti < < Toh. A ve Toh. B *kşānti*; Soğd. *kš'nty* < Skt. *kṣānti* “tövbe” *k.* 45; *dežit k. bolz[un]* 44; *k. [çamhuy] k[ı]lurbiz* 42
kum “kum” *k. sanınça* 09
kut “kutsallık; ant” *k. kolur* 55; *burhan k.+ıya* 54; *[bu]rhan k.+ıya* 34
kutılıg “(bir şey)in kutsallığı” *burhan k.* 53
kuvrag “topluluk” *bodis(a)t(a)vlar k.+ıya* 12; *terin k.+ıg* 07
kuvragsız “topluluksuz, cemaatsiz” *terinsiz k.* 03
kün “güneş” *k. t(ä)ñri* 51
kür[tük] “çöl” *öyük k.* 28
k[ı]l- “etmek” *kşanti [çamhuy] k.-urbiz* 42
M
maitreliḡ “maitreyalı” *m. kün t(ä)ñri* 51
m(ä)n “ben” *m.* 71
munçulayu “böylece, bu şekilde” *m.* 07
N
namo < Toh. A *namo*, Soğd. *n'mw ~ nm'w* < Skt. *namas n. but* 46; *n. d(a)rm* 46
nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *n.* 60, 62, 63, 64; *n.+ka* 35; *ayıg n.+larıg* 13; *ädgü n.+larıg* 15
nätägin “nasıl, ne şekilde” *n. bışrunurlar* 20
O
ok “pekiştirme edatı” *o.* 47
ol “o, işaret sıfatı” *o.* 05, 56, 59
olar “onlar” *o.+nuñ sanın* 10
on “on” *o. kata* 01
oron, oro[n] “yer” *o.+ta* 23; *köni o.* 24; *tigisiz aglak o.+ug* 04
ot “ateş” *o.+ı* 14; *o.+nı* 50
Ö
[ö]grätig “temrin, alıştırma”
ök, ök “pekiştirme edatı” *ö.* 03, 03
ökün- “pişmanlık duymak, itiraf etmek” *ö.-üip* 45
örlän- “yükselmek” *ö.-[ip]* 31
ötün- “günah çıkartmak” *ö.-ürbiz* 42
öyük “kumul” *ö. kür[tük]* 28
öz “kendi” *yalğuz ö.+i* 03

S

sakış “sayı” *san s. urup* 08

san, san “sayı” *s. sakış* 08; *s. +ı* 06; *s. +ın sanap* 10; *kum s. +ınça* 09

san- “saymak” *sanın s.-ap* 10

sana- “saymak, hesap etmek” *san sakış urup s.-sar* 08

sansa[r] < Toh. A ve Toh. B *şaṃsār*, Soğd. *sns*’r ~ *snks*’r < Skt. *şaṃsāra* “doğum ölüm çemberi” *s. 27*

säv- “sevmek” *s.-däçilär* 04

seziksiz “şüphesiz” *s. 59*

sönmäksizin “durmadan, aralıksız” *s. 13*

suv “su” *ak s. 45; yertinçü yer s. +da* 51

süz- “arındırmak, temizlemek” *[arutga]lı s.-gäli* 17

T

tapçalıg “kirli, pis” *kirlig t. 13*

tarkar- “ortadan kaldırmak, yok etmek” *t.-galı* 14

täg- “değmek, ulaşmak” *t.-gäy* 57; *t.-mişlär* 05

tägi “kadar” *birkä t. 02*

tägimli[g] “değer, yaraşır” *ayagka t. 50*

t(ä)ñri “tanrı” *kün t. 51*

te- “demek, söylemek” *t.-p* 21, 56; *t.-sär* 21

terin “topluluk” *t. kuvragı* 07

terinsiz “topluluksuz, cemaatsiz” *t. kuvrag[ı]z* 03

tiğisiz “sessiz, sakin” *t. aqlak* 04, 23

topol- “derinleştirmek” *t.-[u]p* 27

töpö “tepe” *t. +si[nt]ä* 50

törçit- “başlatmak, meydana getirtmek” *t.-[gä]li* 15; *t.-mägäli* 14

tug-, tug- “doğmak” *t.-[a]* 51; *t.-gay* 59

tutdur- “tutturmak” *itin t.-u* 68

tükäl “eksiksiz, tam, mükemmel” *t. 35*

tükät- “tamamlamak, bitirmek” *t.-gäli umagay* 10

tüm[än] “on bin” *altı yüz t. yıl* 49

tüş “meyve, semere” *[äv]in t. 52*

U

u- “muktedir olmak; tasviri fiil” *tükätgäli u.-magay* 10

ugur “sebep” *u. +ın* 44

uladı “ve” *u. 02*

ulug “büyük, ulu” *u. çoğlug ya[lun]lıg ädgülüg* 11; *u. terin kuvragı* 07

uluş “ülke” *u. +ta* 59

ur- “(*san sakış* ile) hesaplamak” *san sakış u.-up* 08

Ü

üç “üç” *ü. 02, 16*

üd “zaman, vakit” *anantlar ü. +intä* 40; *bodis(a)t(a)vlar ü. +intä* 41; *k(a)lp ü. +l[ä]r* 09

üdüñ “defa, kez” *ü.* 48

ügüz “nehir” *gay ü.+täki* 09

ününçsüz “kaçırsız” *ü. öyük kür[tük]* 28

üzä “ile” *ü.* 35, 45

üzäki “+DAn oluşan” *ü.* 06

üzül- “kesilmek” *ü.-mäzün* 48

V

vyakrit < Toh. A ve Toh. B *vyākarit* < Skt. *vyākṛti* “kehanet” v. 53

Y

ya[lm]lg “parıltılı, görkemli” *çoglug* y. 11

yalğuz “yalnız, tek başına, tek” y. 03, 04

yağırıtı “yeniden” y. 15

y(a)rhlk[a]- “buyurmak” y.-[s]ar 52

yer “yer” y. *suvda* 51

yertinçü “yeryüzü, dünya” y. *yer suv* 51

yeti “yedi” y. *kol[ti]* 48

yıl “yıl” *altı yüz tüm[än]* y. 49

y(i)ti “güçlü, yoğun” y. *katıgl[anm]aklıg* 12

ymä “dahi” y. 37

yokad[tu]r- “yok ettirmek” y.-sar 30

üz “yüz” *altı y. tüm[än]* yıl 49

SONUÇ

Bu yazı ile Berlin Turfan Koleksiyonu’nda saklanan, daha evvel neşredilmemiş ve türlü konulara ilişkin Mainz 281 (T II S 32/517), U 1206 (T I 5 XVIII 28), U 1762 (T II S 32a), U 4997 (T II Y 22), U 5468 (T I D 645), U 244 (o. F.) ve U 5012 (T II Y 59) arşiv numaralarına sahip yedi metin parçasının neşri gerçekleştirilmiştir. Bu fragmanlardan Mainz 281 (T II S 32/517) sayısız Bodhisattva’yı ve onların Buddha etrafındaki toplanmalarını konu edinir. U 1206 (T I 5 XVIII 28) arşiv numaralı fragmanda konu Sanskritçede *dyan* olarak bilinen istiğraktır. U 1762 (T II S 32a) arşiv numaralı fragmanın konusu Budizm’deki doğum ölüm çemberi yani Sanskritçesi ile *samsāradır*. U 4997 (T II Y 22) ve U 5012 (T II Y 59) arşiv numaralı metinlerin konusu günahların itirafı yani tövbe üzerinedir. U 5468 (T I D 645) arşiv numaralı fragmanda konu gelecekteki Buddha Maitreya iken, U 244’te (o. F.) konu *Abitaki-sūtra*’dır. Bu çalışma ile yedi fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin açıklamaları ve dizin/sözlüğü ortaya konulmuştur. Çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Bu yazıda yedi fragman temelinde oluşturulan metinle 71 satır hacmindeki Eski Uygurca veri araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. (2) Bu satırların büyük bir kısmı bugün eksiksiz olarak korunmuşsa da bazı satırlarda yalnızca birkaç harf kalıntısı mevcuttur. Yalnızca birkaç harfin korunabildiği ve Türkiye Türkçesine aktarılamayacak durumdaki hasarlı satırların sayısı 6 olup metnin geneline oranı % 8,45’dir. (3) Madde başının aynı olduğu ancak restorasyonla karşımıza çıktığı örnekler bir kenara bırakıldığında, metnin söz varlığını toplam

163 isim ve fiil türünden sözcük oluşturmaktadır. Bu madde başlarından 38'ini (% 23,32) fiil kök veya gövdesi, 125'ini (% 76,38) ise isim kök veya gövdesi oluşturmaktadır. (4) Metnin söz varlığında doğrudan Çince'den alıntılanmış 2 söz (% 1,22), Toharcanın A veya B diyalekti üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 8 söz (% 4,90), Soğdca üzerinden alıntılanmış Sanskritçe 4 söz (% 2,45) ve Soğdca üzerinden alıntılanmış Grekçe 1 söz (% 0,61) mevcuttur. Eski Uygurca metnin geneli düşünüldüğünde alıntı sözlerin oranı ise % 9,20'dir. Bu metin parçalarının neşriyle Türk dili araştırmalarına Eski Uygurca üzerinden yeni dilsel veriler sunulmak istenmiştir.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

(P)	pothī deliği
*	madde başı
... ₂	ikileme
Ar.	Arapça
bk.	bakınız
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
DLT	<i>Maḥmūd al-Kāşgarī, Compendium of Turkic Dialects (Dīwān Luḡāt at-Turk)</i> , bk. Dankoff ve Kelly, 1982-1985 ve Kaçalin ve Ölmez, 2019.
EUyg.	Eski Uygurca
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist dictionary</i>
kat.	katalog
krş.	karşılaştırınız
nu.	numara
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir işaret mevcut değil]
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu makale Türkiye Bilimler Akademisi Üstün Başarılı Genç Bilim İnsanı Programı (TÜBA-GEBİP) tarafından desteklenmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This article was supported by the Turkish Academy of Science-Outstanding Young Scientist Program (TÜBA-GEBİP).

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam ve New York: Rodopi.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish.* Oxford: Oxford at the Clarendon Press.

- Dankoff, R. ve Kelly, J. (1982-1985). *Maḥmūd al-Kāšgarī. Compendium of Turcic dialects (Dīwān luyāt at-Turk). Part I-III*. Duxbury, Massachusetts: Harvard University.
- Durkin-Meisterernst, D. (2004). *Dictionary of Manichaean texts. Vol. III: Texts from Central Asia and China. Part I. Dictionary of Manichaean Middle Persian and Partian*. Turnhout: Brepols.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary. Vol. II: Dictionary*. New Haven: Yale University Press.
- Gabain, A. von (1954). Buddhistische Türkenmission. J. Schubert ve U. Schneider (Ed.), *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller. Zum 65. Geburtstag gewidmet von seinen Freunden, Kollegen und Schülern* kitabı içinde (s. 161-173). Leipzig: Harrassowitz.
- Gabain, A. von (1988). *Eski Türkçenin grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhangian.
- Giles, H. A. (1912). *A Chinese-English dictionary. Part I-II. 2nd edition*. Shanghai ve London: Kelly and Walsh.
- Hao, C. (2021). *A history of the second Türk empire (ca. 682–745 AD)*. Leiden ve Boston: Brill.
- Hirakawa, A. (1997). *Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Tōkyō: Rei'yūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist dictionary*. (1979). Tōkyō: Daitō Shuppansha.
- Johanson, L. (2021). *Turkic*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaçalın, M. S. ve Ölmez, M. (2019). *Dīvānu lugāti 't-Turk. Maḥmūd el-Kāšgarī*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Karaayak, T. (2021). *Eski Uygurca Abitaki metinlerinin söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Klimkeit, H.-J. (1990). Buddhism in Turkish Central Asia. *Numen*, 37(1), 53-69.
- Maue, D. (1996). *Alttürkische Handschriften. Teil 1: Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schrift*. Stuttgart: Steiner.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Nadalyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şçerbak, A. M. (1969). *Drevnyeturkskiy slovar'*. Leningrad: Izdat. Nauka, Leningradskoe Otd.
- Nishiwaki, T. (2014). *Chinesische und manjurische Handschriften und seltene Drucke. Teil 7: Chinesische Blockdrucke aus der Berliner Turfansammlung* (M. Kriegeskorte ve C. Wittern, Çev.). Stuttgart: Steiner.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Özertural, Z. (2020). *Alttürkische Handschriften Teil 4: Varia Buddhica: Buddhistische Gedichte und Kleinere Sūtra-Texte*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain hrsg., übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien, Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Stuttgart: Steiner.
- Röhrborn, K. (2017). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 2: aš-äzüük*. Stuttgart: Steiner.

- Şen, S. (2002). *Eski Uyğur Türkçesinde ikilemeler*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Tremblay, X. (2007). The spread of Buddhism in Serindia-Buddhism among Iranians, Tocharians, and Turks before the 13th century. A. Heirman ve S. P. Bumbacher (Ed.), *The spread of Buddhism* kitabı içinde (s. 75-129). Leiden ve Boston: Brill.
- Uzunkaya, U. (2020). *Budizm'in Mahāyāna ekolüne ilişkin Eski Uyğurca belgeler (metin-aktarma-açıklamalar-sözlük-dizin)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Wilkins, J. (2011). Hatten die alten Uiguren einen buddhistischen Kanon? M. Deeg, O. Freiberger ve C. Kleine (Ed.), *Kanonisierung und Kanonbildung in der asiatischen Religionsgeschichte* kitabı içinde (s. 345-378). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Wilkins, J. (2015). Buddhism in the West Uyghur Kingdom and beyond. C. Meinert (Ed.), *Transfer of Buddhism across Central Asian networks (7th to 13th centuries)* kitabı içinde (s. 191-249). Leiden ve Boston: Brill.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uyğurcann el sözlüğü: Eski Uyğurca – Almanca – Türkçe*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zieme, P. (2020). Zum Pferdenamen *arkun*. *Uigurorum veterum fragmenta minora* kitabı içinde (s. 67-69). Turnhout: Brepols.

Elektronik Kaynaklar

- DDB = Digital Dictionary of Buddhism, www.buddhism-dict.net (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- Mainz 281 (T II S 32/517): [ön:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0281_seite2.jpg [arka:] http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0281_seite1.jpg (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 1206 (T I 5 XVIII 28): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1206seite2.jpg> [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1206seite1.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 1762 (T II S 32a): [A sayfası:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1762seite1.jpg> [B sayfası:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1762seite2.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 244 (o. F.): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0244verso.jpg> [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0244recto.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 4997 (T II Y 22): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u4997seite1.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 5012 (T II Y 59): [ön:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5012seite1.jpg> [arka:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5012seite2.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- U 5468 (T I D 645): [B sayfası:] <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5468seite1.jpg> (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- URL 1: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000968 (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- URL 2: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001121 (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- URL 3: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001157 (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- URL 4: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00001128 (Erişim tarihi: 18.05.2022).
- URL 5: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000722 (Erişim tarihi: 18.05.2022).